

Pleidooi voor een openbare bank in België

In het najaar van 2008 werden ook in België de gevolgen zichtbaar van een tot dan toe ongeziene, wereldwijde financiële crisis. Over de fundamentele oorzaken hiervan is elders al geschreven.¹ Eén van de maatregelen die nodig zijn om een herhaling van de crisis te voorkomen is de creatie van een openbare bank in België. De hieronder aangehaalde argumenten tonen volgens ons afdoende aan dat de tijd meer dan rijp is om de financiële sector niet langer over te laten aan private spelers.

Dat roept onmiddellijk een aantal vragen op. Twee van die vragen zijn fundamenteel. Om geen misverstanden te laten bestaan, willen we ze graag vooraf beantwoorden:

- Is de financiële crisis vandaag al niet weer voorbij?
- Is het zinvol om van een openbare bank alle heil te verwachten?

Het is niet omdat de koersen van de aandelen alweer stijgen, dat de crisis voorbij is. Ten eerste is er nog steeds sprake van een aanzienlijke waardevernietiging. Het volstaat de aandelenkoersen van vandaag te vergelijken met die van pakweg twee jaar geleden.

Ten tweede zien we dat vooral de zogenaamde *financials** (woorden aangeduid met een asterisk worden in het lexicon op het einde verklaard) opnieuw sterk in waarde toenemen. Hierbij vergeten sommigen dat het financiële systeem enkel heeft kunnen overleven dankzij een krachtadige interventie van de overheid. De vraag is of dat de fundamentele onderliggende problemen heeft opgelost.

Ten derde is het niet een financiële crisis die de mensen rechtstreeks in de ellende duwt. (Tenzij je al je hebben en houden in aandelen van Fortis had belegd natuurlijk). Het is de crisis van de reële economie, die op de financiële crisis volgt, die aan de zwaksten de hardste klappen uitdeelt en nog zal uitdelen. Door de vernietiging van economische capaciteit (herstructureren, fabriekssluitingen) loopt het aantal werklozen nog steeds op. Bovendien heeft de crisis een fenomenaal gat in de overheidsbudgetten geslagen. Iemand zal die tekorten vroeg of laat moeten bijpassen. Zullen die zware lasten op de sterkste schouders rusten? Dat valt te betwijfelen...

Er is een vierde reden om aan te nemen dat de financiële crisis niet voorbij is. De grote spelers hebben hun gedrag niet wezenlijk veranderd. In de nazomer van 2009 worden opnieuw potjes voor bonussen aangelegd (BNP Paribas) en is er opnieuw sprake van het uitkeren van dividenden (Dexia). Dat alles bij instellingen die kort geleden nog aan de rand van de afgrond stonden en zonder de reddende hand van de overheid al lang in die afgrond waren verdwenen. Opvallend is trouwens ook de vaststelling dat na elke economische recessie het aantal actieve tewerkgestelden in West-Europa wel opnieuw stijgt, maar nooit meer tot op het niveau van voor de recessie. Hier dringt het volgende beeld zich op: ons financieel en economisch systeem is als een lekke zwemband. Je kan die nog wel kortstondig oppompen door krachtadig te blazen, maar dat lost het fundamentele probleem niet op. Na iedere inspanning komt de zwemmer alweer lager in het water te liggen.

Hiermee is ook de tweede vraag beantwoord: we mogen inderdaad niet alle heil verwachten van een openbare bank. Een gedeeltelijke (of zelfs volledige) nationalisatie van de banken is maar een onderdeel van de oplossing. Ook al zou de oprichting van één enkele openbare bank in België – naast het voortbestaan van private en coöperatieve banken – een heilzaam effect hebben, we geven onmiddellijk toe dat dit de fundamentele, inherente tekorten in het economische systeem niet zal doen verdwijnen.

Ik ontwikkel 12 argumenten in mijn pleidooi voor een openbare bank.

1. Het moral hazard-argument

Bij een financiële transactie is er sprake van moral hazard (moreel risico) wanneer één van de partijen bewust hogere risico's neemt omdat zij niet al de negatieve gevolgen van haar risicovolle gedrag moet dragen. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer aandeelhouders van banken risicovolle financiële transacties stimuleren om op korte termijn hoge winsten te maken, terwijl de overheid opdraait voor de negatieve financiële gevolgen van dit gedrag.

Er zijn verschillende wijzen waarop de overheid, dus de gemeenschap, opdraait voor de gevolgen van het risicovolle gedrag van financiële actoren. Een greep uit het aanbod:

- De overheid verhoogt de garantie op deposito's van 20.000 tot 100.000 euro.
- De overheid zorgt ervoor dat de interestvoeten waaraan de banken kapitaal kunnen ontleen kunstmatig laag gehouden worden.
- De overheid verleent garanties op leningen op de interbankenmarkt*.

De overheid stelt aan banken "quasikapitaal"* ter beschikking. Dit is kapitaal dat weliswaar de solvabiliteitspositie* van de bank verstevigt, maar tegelijk de belangen van de private aandeelhouders vrijwaart (door middel van niet-stemgerechtigde aandelen);

- De overheid zegt toe om bijkomende verliezen op de CDO-portefeuille* van een bank voor haar rekening te nemen.

Hoofdzakelijk komt het erop neer dat de winsten uit het verleden werden geprivatiseerd, maar de huidige verliezen gesocialiseerd: een beperkt aantal kapitaalkrachtige groepen en individuen mocht in de afgelopen jaren de vruchten plukken van hun risicovolle financiële transacties. Deze transacties zijn de aanleiding voor de huidige crisis. De gemeenschap betaalt de rekening van dit risicovolle gedrag; zij draait op voor de directe en indirecte negatieve gevolgen ervan.

Dat die gevolgen niet denkbeeldig zijn, geeft zelfs minister van Financiën Didier Reynders toe: "De impact van de steun aan de banken op de schuldratio komt overeen met 6,3 % van het bbp [in 2008]". Hierdoor steeg de staatschuld in 2008 ten opzichte van 2007 met 25 miljard euro of met 8,8 %.² Het is uiteraard de bevolking die de komende jaren voor deze factuur zal opdraaien.

Men kan slechts een einde maken aan moral hazard in de financiële sector door ervoor te zorgen dat de partij die het beleid maakt en de risico's neemt, ook alle gevolgen van dit beleid ondergaat – zowel de negatieve als de positieve. Dit kan fundamenteel op twee manieren:

De financiële instellingen die door het nemen van hoge risico's in de problemen komen, dragen zelf consequenties van hun risicovolle gedrag. Concreet betekent dit dat een aantal banken failliet gaan. De aandeelhouders van die banken verliezen hierdoor het ingebrachte kapitaal. Dit is echter ontoelaatbaar omdat het zou leiden tot een verder uitdiepen van de crisis. Omwille van hun omvang en hun belang voor de (lokale) economie zijn veel banken immers "systeembanken" geworden. Men kan deze banken niet laten omvallen omdat dan ook de (lokale) economie verder zou instorten. Zij zijn too big to fail.

Er rest daarom maar één andere mogelijkheid om moral hazard uit de wereld te helpen: de partij die momenteel opdraait voor de negatieve gevolgen (de verliezen) van het beleid, moet in staat worden gesteld om dit beleid in de toekomst volledig zelf

te bepalen en ook de positieve gevolgen (de winsten) ervan te rapen. Kortom, het probleem van moral hazard kan alleen worden opgelost door de creatie van een openbare bank.

Recent pleitten sommige vooraanstaande economen (ook liberale) voor de nationalisatie van banken.³ Meestal wordt er dan geargumenteed dat dergelijke nationalisaties maar tijdelijk mogen zijn, tot de economie opnieuw herstelt en de bank weer winst maakt: “Op dat ogenblik kan de bank verkocht worden en kan de overheid, en dus de belastingbetaler, profiteren van de meerwaarde die als compensatie moet dienen voor de miljarden die de overheid in de bank heeft gestopt tijdens de reddingsoperaties”⁴.

Dit is geen consequente oplossing. Bij verkoop van de bank wordt het fundamentele onevenwicht immers opnieuw ingesteld: de winsten worden geprivatiseerd zolang het goed gaat, maar wanneer het opnieuw slechter gaat, grijpt de overheid in en worden de verliezen gesocialiseerd. Met andere woorden, tijdelijke nationalisaties lossen het probleem van moral hazard niet op.

Dit argument is per definitie een moreel argument. Het is fundamenteel oneerlijk dat de winsten die voortvloeien uit het risicovol gedrag van partij A toekomen aan partij A zelf, maar dat partij B opdraait voor de verliezen. Natuurlijk is het mogelijk om daar geen graten in te zien. In dat geval is moral hazard geen probleem. Men dient echter te beseffen dat, omdat partij A overwegend bestaat uit een geprivilegieerde groep van (zeer) kapitaalkrachtige aandeelhouders en partij B uit het gros van de (werkende) bevolking, deze positie democratisch niet houdbaar is.

2. Het prudentiële argument

Er is sprake van prudentieel (veilig) beheer van financiële instellingen wanneer aan een aantal voorwaarden is voldaan:

- Het beheer van financiële instellingen werkt financiële crises niet in de hand, maar bevordert de financiële stabiliteit (macro-prudentieel*).
- Het beheer van individuele financiële instellingen brengt de duurzaamheid van deze instellingen niet in gevaar (micro-prudentieel*).
- Het beheer van financiële instellingen zorgt ervoor dat de belangen van klanten, particulieren en ondernemingen, niet worden aangetast. Of anders gezegd: het geld van de klant is veilig bij de bank (aan de depositozijde); de bank zorgt ervoor dat er genoeg geld beschikbaar is voor de investeringen van de klant (aan de kredietzijde).

In het recente verleden was het beheer van banken hoofdzakelijk gericht op hoge kortetermijnwinsten. Dit is een vaststelling van de bankencommissie die in het voorjaar van 2009 belast was met het onderzoek naar de financiële en bankcrisis. Het rapport van de bankencommissie stelt het volgende vast: “De evolutie van het rendement of eigen vermogen van de bestudeerde banken brengt de irrealistische rendementen aan het licht waar de meeste banken de laatste jaren prat op gingen.”⁵ De ROE* (Return On Equity = rendement op eigen vermogen) van de Belgische banken zag er de afgelopen jaren als volgt uit⁶:

ROE*	2004	2005	2006	2007	2008
Fortis	21,6 %	23,0 %	22,0 %	17,1 %	negatief
Dexia	17,2 %	20,0 %	23,1 %	17,8 %	negatief
KBC	13,7 %	18,1 %	17,7 %	18,5 %	negatief

Het hoge rendement in de jaren vóór de crisis werd bereikt onder andere door:

- Het aanhouden van een zeer grote leverage* of hefboom. De verhouding van het balanstotaal tot het eigen vermogen liep in het geval van Fortis op tot bijna 40.⁷
- De ontwikkeling en verkoop van complexe afgeleide producten, waarbij een groot deel van het risico “buiten balans”* werd geplaatst;
- Een hoge verloning van het topmanagement. De hoogte van de verloning was in hoofdzaak gebaseerd op het kortetermijnresultaat en de stijging van de aandelenkoers.

Dat deze mechanismen mee het ontstaan van de crisis in de hand hebben gewerkt⁸ staat buiten kijf en is elders al uitvoerig beschreven.⁹

Dit hoge rendement staat in schril contrast met het rendement van de vroegere openbare bank ASLK, dat destijds rond de 3 % lag.¹⁰

Het kortetermijnbeleid van de private banken, gericht op een hoge ROE*, stond haaks op de hoger vermelde kenmerken van prudentieel* beheer: de reële economie werd aangetast; individuele banken zouden zonder overheidsingrijpen failliet zijn gegaan; het geld van de bankklanten was in gevaar (zonder overheidsgarantie zouden ook de spaarcenten van kleine spaarders vernietigd zijn); en de kredietlijnen naar particulieren en bedrijven zouden zonder het ingrijpen van de overheid zijn opgedroogd.

Overigens loopt het ook na het overheidsingrijpen niet zo goed met de kredietverlening van de banken in België. Eric De Keuleneer, professor aan de Solvay Business School of Economics and Management, klaagde onlangs aan dat de banken hun marges op kredieten drastisch verhoogden, ook al is door de drastische verlaging van de korte rente door de Europese Centrale bank (ECB) de kostprijs van het geld voor de banken flink gezakt.¹¹

Een openbare bank staat niet onder druk van private aandeelhouders om excessief hoge rendementen te halen op korte termijn. Hierdoor is een meer prudentieel* beleid mogelijk en draagt zij bij tot de veiligheid van het financiële systeem. Een openbare bank valt buiten het mechanisme dat mee de huidige crisis veroorzaakte; een openbare bank wordt niet bedreigd door een mogelijk faillissement; het geld van de depositohouders is er veilig; en zij kan haar rol als lokale kredietverlener volledig opnemen.

Sommigen zullen ongetwijfeld argumenteren dat het financiële systeem ook veilig kan zijn zonder een openbare bank. Het zou immers volstaan om de financiële sector beter te reguleren.

Een tekort aan regelgeving heeft zeker de crisis versneld. Het ligt dus voor de hand om te pleiten voor strengere regels. Toch zijn er een aantal argumenten waarom men niet alle heil van regelgeving mag verwachten.

Het verleden toont aan dat regulering die na een crisis wordt ingesteld, opnieuw wordt afgebouwd wanneer de economie weer op volle toeren draait.

Een paar voorbeelden om dit te illustreren.

In 1975 werd de Pickard-regulering ingesteld. De net capital rule legde de maximale verhouding vast tussen het totale vermogen en het eigen vermogen van zakenbanken. Deze ratio mocht niet hoger zijn dan 12. In april 1998 werd de regel

echter afgebouwd. Als gevolg daarvan was deze ratio bij sommige zakenbanken recent aangegroeid tot 30 of zelfs 40, wat in hoge mate heeft bijgedragen tot de financiële problemen van deze banken en tot de financiële crisis.

De verregaande trend van deregulering van de financiële markten leidde er in 1999 zelfs toe dat de Glass-Steagall Act werd afgeschaft. Na de Grote Depressie van de jaren dertig had men in de VS deze wet ingevoerd om een scheiding te garanderen tussen commerciële banken en zakenbanken, zodat spaarders niet langer het slachtoffer konden worden van de speculatieve praktijken van zakenbankiers.

De politiek van deregulering in de VS was grotendeels het werk van Robert Rubin, minister van Financiën vanaf 1995. Al van in de jaren zeventig was Rubin een belangrijke geldinzamelaar voor presidentiële campagnes. Hij was co-bestuursvoorzitter bij Goldman Sachs in de jaren tachtig. Eén van de belangrijkste profiteurs van de deregulering was Citigroup, dat mede hierdoor kon uitgroeien tot de grootste financiële groep ter wereld. Na zijn ministerschap kreeg Rubin een toppositie in het concern.¹²

Historische voorbeelden tonen aan dat regulering kwetsbaar is. Zolang er grote private financiële machten bestaan, zullen deze hun invloed aanwenden om regulering te beletten, zo snel mogelijk weer af te schaffen, te ondergraven of te omzeilen.

Om nog een aantal andere redenen is het zeer moeilijk om tot sluitende regelgeving te komen.

Tussen de geografische zones (VS, Europa, China, enzovoort) bestaan er sterk uiteenlopende opvattingen met betrekking tot inhoud en de uitwerking van regelgeving voor de financiële wereld.

Ook hier kunnen lessen getrokken worden uit het verleden. Ondanks heel wat ronkende verklaringen en goede voornemens, is er nog altijd een groot gebrek aan consistente financiële regelgeving – in Europa, laat staan wereldwijd. Dat laat niet veel goeds veronderstellen voor daadkracht om ook tot wereldwijde financiële regulering te komen. Tot op heden (juli 2009) is er uitsluitend een “aankondigingbeleid” gevoerd.

Ongelijkheid in regelgeving tussen geografische zones zal aanleiding geven tot regulatory arbitrage*, waarbij grote financiële groepen het voor hen meest gunstige regulatoire klimaat kunnen opzoeken.

Deze vormen van arbitrage* worden niet alleen veroorzaakt door verschillende (politieke) opvattingen met betrekking tot regulering, maar zijn eigen aan een wereld waarin het kapitaalverkeer “vrij” werd gemaakt, maar waar politiek en wetgeving nog steeds overwegend op nationale basis zijn georganiseerd.

Het rapport van de bankencommissie vermeldt dat er in Europa op eenzelfde grondgebied drie verschillende rechtstelsels fungeren (nationaal, Europees en globaal). Dit leidt tot “incoherenties en inconsistenties”. “Eenmaking van de wetgeving op en tussen de drie niveaus is onmogelijk alleen al omdat de lidstaten onvoldoende (juridische) bevoegdheden aan de Europese Gemeenschap/Unie hebben overgedragen”. “In een dergelijk gevarieerd en verbrokkeld juridisch landschap waar in talrijke gebieden, niet in het minst in het financiële gebied, beleid (economisch, cultureel, monetair, sociaal, ...) de fakkel overneemt van recht, ruimen de traditionele, op bindende rechtsregelen gesteunde reguleringstechnieken in zekere mate de plaats voor niet bindende maar sturende beleidsinstrumenten”¹³ [eigen cursivering]. Het ingewikkelde juridisch kluwen dat het gevolg is van het leven onder verschillende rechtstelsels heeft met andere woorden tot gevolg dat rule based beleid (op basis van regels) in vele gevallen wordt vervangen door principle based beleid (op basis van principes en zelfregulering). Het is echter nog maar de vraag of dit laatste de prudentialiteit kan garanderen.

Een voorbeeld van noodgedwongen keuze voor principes in plaats van regels, ook ná de crisis: in België werden in het voorjaar van 2009 zes wetsontwerpen, die tot doel hadden de lonen en bonussen van top-managers aan banden te leggen, om allerlei redenen door de Raad van State verworpen. Toch wilde de Raad van State de deur voor strengere regulering op een kier laten: voor ondernemingen in privéhanden verwees de Raad naar een aanbeveling van de Europese Commissie van 30 april 2009 om het verloningsbeleid van financiële instellingen en beursgenoteerde bedrijven “strenger te omkaderen”. De Europese aanbeveling in kwestie is echter niet bindend.¹⁴

Verder moet worden vastgesteld dat er sprake is van een ernstig democratisch deficit bij het tot stand komen van financiële regels.

- Het versoepelen van de hoger aangehaalde net capital rule werd genomen in de schoot van de SEC, ver buiten de publieke aandacht. Over deze fundamentele, (anti-)prudentiële maatregel werd pas bericht in 2008 in de Washington Post, naar aanleiding van een forensische analyse van wat er mis ging in de aanloop naar de crisis.¹⁵
- De kapitaalsvereisten voor banken werden ontwikkeld in het zogenaamde Baselcomité. Deze kapitaalsvereisten zijn van fundamenteel belang voor de gezondheid van banken en voor een goed prudentieel* financieel beleid. Het Baselcomité (voluit Basel Committee on Banking Supervision) is één van de permanente comités in de schoot van de Bank voor Internationale Betalingen (BIB) waarbij 55 centrale banken zijn aangesloten.

Men kan zich afvragen in welke mate deze en andere fundamentele beslissingen of discussies rond regelgeving onder democratisch toezicht staan. Momenteel kunnen enkel de Verenigde Naties de rol van een wereldwijde vertegenwoordiging op zich nemen; de VN is echter niet of nauwelijks bij dit soort discussies betrokken.

Naast de regelgeving zelf speelt het toezicht op de naleving van de regels natuurlijk een grote rol bij het handhaven van de prudentialiteit. Het is duidelijk dat dit toezicht bij het ontstaan van de huidige crisis heeft gefaald.

Het Rapport de Larosière* stelt voor om het systeem van Europese financiële supervisie te hervormen en bepleit de oprichting van een aantal overkoepelende instellingen. Toch blijft de uiteindelijke dagdagelijkse verantwoordelijkheid voor het financiële toezicht nog steeds een zaak van de nationale toezichthouders.

Ook in de VS is de administratie van president Obama er, ondanks haar ambitieuze plannen en krachtige intentieverklaringen, niet in geslaagd de verschillende toezichthouders te integreren. Volgens de krant De Tijd is “dat voorbeeld symptomatisch voor de hele hervorming waar zulke grootse voornemens voor bestonden”. Het is een resultaat dat vooral de lobbygroepen “die de laatste tijd hun oorlogskas flink hebben opgedreven” op hun hoed kunnen steken.¹⁶

Met andere woorden, het financiële toezicht blijft, in de VS zowel als in Europa, weinig geïntegreerd en coherent.

Maar nogmaals, de recente geschiedenis toont aan dat het gebrek aan vooruitgang bij de organisatie van een effectieve financiële regulering vooral aan politieke onwil te wijten is, een onwil die zich dankbaar achter onmacht verstoppt. Nog in 2006 – toen er nochtans door sommigen reeds gewaarschuwd werd voor een aankomende crisis – keurde de EU een richtlijn goed voor de liberalisering van de zogenaamde hedge funds. In september 2009, zien zowel de OESO* als de Europese Commissie een heffing op de speculatieve handel in deviezen in het bijzonder en op de speculatieve financiële transacties in het algemeen niet zitten. Volgens de landen van de OESO* en volgens Europa zou een dergelijke heffing maar wegen op de resultaten van de banken, waardoor hun solvabiliteit* wordt aangetast en de kredietverlening van de bedrijven in het gedrang komt. Als nu

ook al dokters gaan roepen dat ieder medicament vergif, is dan wordt natuurlijk nooit nog een geneesmiddel toegediend. Wee de patiënt.

Het is duidelijk dat we nog een lange weg te gaan hebben tot de realisatie van goede en coherente financiële regelgeving en een efficiënt financieel toezicht, gesteld dat dit al een realistische optie zou zijn natuurlijk. De aangehaalde elementen bewijzen in ieder geval dat het onverstandig is om alle heil te verwachten van financiële regulering.

3. Het service-argument

In de laatste jaren hebben de banken in België hun kantorennetwerk “gerationaliseerd”. In de praktijk komt dit erop neer dat het aantal kantoren uit kostenoverwegingen is gedaald. Vanuit dezelfde filosofie hebben banken hun klanten gestimuleerd tot het zogenaamde PCbankieren.

In de kantoren zelf wordt een “portaalpolitiek” gevoerd. Klanten worden zoveel mogelijk aangezet om al hun transacties met behulp van de automaten in het portaal af te werken. De drempel naar het eigenlijke kantoor werd hoger en het aanbod van persoonlijke service wordt zoveel mogelijk beperkt. (Behalve voor de private banking klanten, waar we eerder een omgekeerde evolutie zien). Personeel kost immers geld.

Bijgevolg wordt het voor mensen met verminderde mobiliteit steeds moeilijker om een bereikbaar bankkantoor te vinden. Voor wie om allerlei redenen niet zo goed overweg kan met PC of bankautomaat wordt bankieren steeds moeilijker.

Uiteraard betwisten we de voordelen van PC-bankieren en elektronisch bankieren niet. Toch kan een openbare bank, die niet enkel gedreven wordt door kortetermijnoverwegingen van kostenminimalisering en winstmaximalisatie, de kwaliteit van de klantenservice opdrijven en de klantentevredenheid verbeteren.

Dat bewijst bijvoorbeeld de Kiwibank in Nieuw-Zeeland, een recent opgerichte openbare bank. Onderzoek naar klantentevredenheid in Nieuw-Zeeland toont aan dat “de tevredenheid van het publiek over de banken is de laatste vijf jaar toegenomen. Dit heeft te maken met de intrede in de markt van de Kiwibank en een omkering van de trend om bankkantoren te sluiten”. Ondanks de intrede van het internet “zijn banken het belang van kantoren gaan herwaarderen”. “Deze trend van openen – in plaats van sluiten – van bankkantoren werd gestuurd door de aandacht van de Kiwibank voor lokale gemeenschappen, werkend vanuit honderden al bestaande winkels en kantoren.”¹⁷

De grotere klantentevredenheid bij een openbare bank heeft niet alleen te maken met een betere bereikbaarheid van de bankdiensten, maar ook met een meer klantgerichte verkooppolitiek.

De agressieve verkooppolitiek van vele private banken is een rechtstreeks uitvloeisel van de druk om hoge ROE* voor de aandeelhouders te realiseren:

- De zwakkere (maar ook de niet zo zwakke!) klant laat zich verleiden tot het kopen van onnutte producten, of tot het intekenen op beleggingen die hij niet begrijpt. Banken stimuleren het “leven op krediet”, wat de schuldgraad van de klant doet toenemen en gezinnen in financiële problemen kan brengen.
- Zelfs al begrijpt de klant het product, in vele gevallen heeft hij geen duidelijk zicht op de kosten die ermee gepaard gaan. Transparantie is immers niet in het belang van de bank.

- De klant wordt aangezet tot onnodige switch tussen producten. Elke in- en uitstap zorgt immers voor extra commissieloon voor het bankkantoor en voor de bank. Het is alsof melk van het ene glas in het andere wordt gegoten. Wat blijft plakken is de opbrengst voor de bank.¹⁸

Het één en ander is ook de stelling van Axel Miller, ex-topman van Dexia: “‘Houdt de bankier in zijn advies van de klant wel de belangen van de klant voor ogen? Of streeft hij maximale winst na?’ Miller wil er geen twijfel over laten bestaan: ‘De economische waarheid is dat de bankier de grootste winstmarge nastreeft. En dat wordt verzwegen. Net zoals het voor de klant onduidelijk is waar de winsten worden gemaakt.’” Miller wijst erop dat de belangen van de bankier en die van de klant ‘altijd en op verschillende niveaus met elkaar in conflict komen’. En hij geeft enkele voorbeelden van zulke conflicts of interest, tegenstrijdige belangen tussen de klant en de bankier. ‘De bankklant is gebaat bij transparantie, maar voor de bankier speelt enige ondoorzichtigheid dan weer in zijn voordeel. De bank heeft er voordeel bij dat ze meer producten verkoopt, ook al kan daardoor de schuldgraad van de klant stijgen’”.¹⁹

Een openbare bank kan excellente service aan haar klanten bieden – omdat er niet langer sprake is van een belangenconflict tussen aandeelhouders en klant. Een openbare bank is vlot bereikbaar, geeft persoonlijke service en biedt transparante producten aan die aan de werkelijke behoeften van de klant voldoen.

4. Het concurrentie-argument

De intrede van een openbare bank in de markt leidt niet tot concurrentievervalsing, maar tot eerlijkere concurrentie.

Een openbare bank wordt niet louter gedreven door winstmaximalisatie. Om die reden zal de intrede van een openbare bank op de bankenmarkt ervoor zorgen dat de kosten op financiële transacties en diensten dalen. Er dus sprake van toenemende concurrentie, wat uiteraard in het voordeel is van de klant.

Maar een openbare bank moet er ook voor zorgen dat zij rendabel blijft; zij moet in staat zijn om te groeien vanuit eigen vermogen. Dat betekent dat, ook al neemt de concurrentie toe, er geen sprake is van oneerlijke concurrentie.

Edgar Meister, lid van de Raad van Bestuur van de Deutsche Bundesbank, drukt het zo uit: “Openbare banken kunnen de concurrentie tussen banken versterken. Klanten kunnen daarom hun financiële diensten krijgen aan lagere kosten. Als er intense competitie is, dan bieden banken hun financiële diensten aan een kost aan die niet groter is dan de kost om deze diensten te verlenen. Het argument dat openbare banken en kredietcoöperatieven de competitie versterken is vooral relevant in landelijke gebieden, omdat de competitie tussen private commerciële banken daar niet zo groot is.”²⁰

Eén van de argumenten van de Nieuw-Zeelandse overheid om over te gaan tot de oprichting van de openbare Kiwibank was trouwens “de hoop dat het bestaan [van een openbare bank] de andere banken ertoe zal aanzetten hun kosten te verlagen en hun diensten te verbeteren, omdat zij verplicht zullen worden om met de Kiwibank in competitie te gaan”.²¹ Dat deze hoop bewaarheid geworden is, bewijst de geschiedenis van de Kiwibank.²²

Bij dit alles moet echter verwezen worden naar wat we in de inleiding al schreven. De creatie van een openbare bank in een vrije markteconomie zal leiden tot betere concurrentie – concreet: tot lagere kosten voor de consument en tot een grotere bereikbaarheid van financiële diensten. Anderzijds mogen we niet alle heil verwachten van een openbare bank. We mogen niet blind zijn voor de effecten van de “vrije concurrentie” op de gezondheid van werknemers (zie punt 5), op het milieu (zie

punt 7), en op de algemene cultuur. Een fundamentele herdenking van het vrijemarktsysteem dringt zich op. De nationalisatie van de financiële sector, of op nog langere termijn de internationale socialisering ervan, maakt daarvan deel uit.

5. Het werknemersargument

De banken zorgen voor een aanzienlijk deel van de werkgelegenheid in België.²³ Het inkomen van de werknemers van de banken en de wijze waarop dit inkomen wordt gespendeerd is van wezenlijk belang voor de Belgische economie. Kan de Belgische overheid het zich permitteren totaal geen controle uit te oefenen over dit belangrijk aandeel in de werkgelegenheid?

Sinds de overname van Fortis door PNB Paribas, is de beslissingsmacht over de Belgische werkgelegenheid weer wat meer naar het buitenland verschoven.²⁴ Het verleden leert dat, wanneer er moet gesnoeid worden in jobs, private ondernemingen dat uit chauvinistische en opportunistische overwegingen niet graag doen in het “thuisland”, maar bij voorkeur in hun buitenlandse vestigingen.

Een openbare bank zou er kunnen voor zorgen dat de overheid – dat wil zeggen de gemeenschap – opnieuw de controle verwerft over een belangrijk deel van de werkgelegenheid.

Niet alleen de werkgelegenheid op zich, maar ook het welzijn van de werknemers staat op het spel. Door het kortetermijndenken van de aandeelhouders is de druk op de werknemers, in het bijzonder de mensen uit het verkoopsnetwerk, steeds maar toegenomen. Er moeten zoveel mogelijk producten worden verkocht, op zo kort mogelijk tijd. Bij steeds maar nieuwe verkoopsinitiatieven worden bankkantoren tegen elkaar uitgespeeld. De druk is continu; sommige verkoopsrapportering gebeurt tegenwoordig al op dagbasis. In sommige banken is er zelfs sprake van registratie per individuele werknemer in de verschillende kantoren, waardoor collega's tegen elkaar worden opgezet.²⁵ Dit is de vertaling “op de vloer” van een kortzichtig verkoopbeleid dat enkel rekening houdt met de volgende kwartaalcijfers, maar veel te weinig met de klanten of met het personeel. In een openbare bank kunnen prestatiecriteria worden gehanteerd die beter aansluiten bij een prudentieel* beleid en bij de belangen van werknemer, cliënt en maatschappij.²⁶ Het zou de bankbediende toelaten om opnieuw ethisch te gaan werken, niet langer voor het goed van de aandeelhouder, maar voor het goed van de gemeenschap. Dat zal de gezondheid, het zelfrespect en de motivatie van de werknemer ten goede komen.

Ook het inkomen van de werknemers staat op het spel. Veel banken verlonen hun personeel met een aandeel in de winst (de zogenaamde winstparticipaties). Ook wordt het personeel steeds meer aangemoedigd aandelen van het eigen bedrijf te kopen. Focus ligt hier opnieuw op het kortetermijndenken. Dat leidt tot volatiliteit van de verloning. In recente tijden kon dat neerkomen op een verlies van 2.000 tot 10.000 euro op jaarbasis.²⁷ Een openbare bank kan haar werknemers verlonen op een correcte manier, dat wil zeggen op een manier die niet langer afhankelijk is van de wisselvalligheden van de markt waarop werknemers geen enkele controle hebben.

En tenslotte staat ook de gezondheid van de werknemers op het spel. Volgens cijfers van de Sociaal-Economische Raad voor Vlaanderen is de financiële sector één van de sectoren met de hoogste werkgerelateerde stress. 34,4 % van de werknemers wordt er met werkstress geconfronteerd. Dit is niet alleen “een ziekte van managers en kaderleden die met overvolle agenda's van de ene vergadering naar de andere hollen”, maar ook “nog steeds een zaak van werknemers die dag in dag uit routinewerk moeten leveren”.²⁸

6. Het sociale argument

In de afgelopen jaren maakten de banken in België enorme winsten. Ter illustratie:

Netto resultaat	2004	2005	2006	2007
Fortis	2.353	3.941	4.352	3.994
Dexia	1.822	2.038	2.750	2.533
KBC	1.615	2.249	3.430	3.281

De resultaten zijn weergegeven in miljoenen euro. Dat komt erop neer dat de drie Belgische banken in 2006 een globale nettowinst maakten van meer dan 10 miljard euro.²⁹

Om deze winstbedragen enigszins in perspectief te plaatsten, kunnen we de cijfers citeren die het Federaal Planbureau* vrijgaf in mei 2009. Om het overheidstekort structureel op te lossen moet de overheid de komende vijf jaar telkens 3,3 miljard euro vinden³⁰ – hetzij door te besparen (op de sociale uitkeringen?), hetzij door de belastingen op arbeid te verhogen.

Uit deze cijfers blijkt duidelijk hoe belangrijk een (concurrentiële) openbare bank in België zou zijn voor de gezondheid van de overheidsfinanciën – ook al worden minder spectaculaire winsten gemaakt dan 10 miljard euro per jaar. Indien de winsten van de financiële sector (gedeeltelijk) zouden terugvloeien naar de gemeenschap, dan kunnen hier talrijke waardevolle openbare projecten mee worden gefinancierd (op het gebied van de gezondheidszorg, het openbaar vervoer, de sociale integratie, enz.)

Bovendien zijn de banken voor een groot deel houder van de openbare schuld. Wanneer de openbare schuld gedeeltelijk voor rekening van een openbare bank zou komen, wordt het makkelijker de overheidsschuld te heronderhandelen. Het is interessant op te merken dat ongeveer 87 miljard euro van de Belgische openbare schuld in handen is van de banken.

Verder mag men niet vergeten dat een openbare bank een belangrijke rol kan spelen bij het verlenen van krediet aan particulieren en ondernemingen die anders het eerste slachtoffer zouden worden van de kredietchaos bij crisis. In tijden van crisis kan een overheidsbank “anticyclisch” optreden. Vandaag zien we dat de banken “het geld dat wij met z’n allen parkeren op onze spaar- en termijnrekeningen niet meer zo vlug [door]schuiven naar bedrijven die willen investeren of gezinnen die een huis willen kopen”.³¹ “De ervaring leert dat openbare banken en kredietcoöperaties hun ontleningsactiviteit niet zo sterk aanpassen aan de economische cyclus als private commerciële banken. [...] In de periode na de ineenstorting van de aandelenmarkt in 2001/2002 verminderden private commerciële banken hun leningen aan bedrijven; openbare banken en kredietcoöperaties hielden hun ontleningsgraad relatief stabiel”³².

Sommigen zullen misschien argumenteren dat het niet nodig is een openbare bank te creëren om al deze taken op te nemen. Er zouden in België al genoeg financiële instellingen of organisaties zijn die een belangrijke sociale rol vervullen, bijvoorbeeld coöperatieve banken. De realiteit leert echter dat de impact van dergelijke initiatieven heel beperkt blijft.

Triodos bijvoorbeeld ziet weliswaar een forse groei van klantendeposito’s met 38 % in 2008, maar kon in datzelfde jaar slechts 45 % van haar deposito’s investeren. De bank wil enkel investeren in projecten die aan een aantal criteria voldoen, zoals milieuprojecten, windenergie, en culturele en sociale projecten. Zelfs topman Olivier Marquet geeft toe dat er een tekort is aan duurzame projecten.³³ Hierdoor blijft de sociale impact van Triodos erg bescheiden.

Ook microkredieten blijken in België niet meteen aan te slaan zoals verwacht. Organisaties als Hefboom en Crédal verschaffen microkredieten aan wie een eigen bedrijfje wil opstarten, of wie arm is en geld nodig heeft om zich beter te

integreren in de maatschappij. Deze organisaties zijn al enkele jaren actief, maar het totaal van de ontleende bedragen is nauwelijks goed voor iets meer dan 1 miljoen euro, een druppel in de oceaan van de investeringen van private banken.

Uit deze voorbeelden en andere blijkt dat er enerzijds bij het publiek grote interesse bestaat voor een veilige bank die investeert in sociaal waardevolle projecten; anderzijds is de toegang tot dergelijk projecten erg beperkt. De creatie van een openbare bank kan dit probleem oplossen. Enkel de overheid is in staat om voldoende projecten met sociale inhoud en een breed maatschappelijk draagvlak te creëren en de goede uitvoering van deze projecten te controleren en te coördineren. De overheid kan haar openbare bank hiertoe een duidelijk ethisch en sociaal charter opleggen. Wanneer bovendien een openbare bank ervoor zorgt dat haar verrichtingen voldoende transparant zijn voor het cliënteel, dan kan een openbare bank tegemoet komen aan de wensen tot “sociaal investeren” van een groot deel van het Belgische publiek.

7. Het ecologische argument

Een openbare bank is het aangewezen instrument voor de overheid om een omschakeling te bewerkstelligen van een kortzichtige consumptie-economie naar een duurzame groene economie – en dit zowel op het micro- als macro-economisch niveau.

Een (groene) openbare bank kan “energie-efficiënte investeringen voorfinancieren en met de besparing die de consument dan realiseert op de energiefactuur, wordt de investering terugbetaald. De consument moet dus geen vers geld op tafel leggen om de investering te betalen. Het wordt geregeld via de energiefactuur.”³⁴

Een openbare bank kan een voor de hand liggende nationale en “systematische” rol spelen bij het omschakeling naar een groene economie, voornamelijk door de financiering van welgekozen kredieten. Hierbij moeten echter een aantal kanttekeningen worden gemaakt of kritische vragen beantwoord:

Kunnen en zullen ook andere banken niet investeren in groene projecten? Zal een openbare bank volstaan om een “groene” ommezwaai te realiseren?

Uiteraard zullen ook privébanken investeren in een meer duurzame economie, echter enkel op voorwaarde dat deze investeringen voldoende rendabel zijn. De enige drijfveer in een kapitalistische economie is immers het “maximaliseren van de huidige waarde van het aandeel”.³⁵ Het algemene belang is hieraan per definitie ondergeschikt.

“Groene” argumenten zullen maar voldoende gewicht in de schaal leggen op voorwaarde dat er rechtstreeks of onrechtstreeks financieel gewin te rapen valt.

De tweede vraag moet naar alle waarschijnlijkheid negatief beantwoord worden. De uitgangspunten van ons huidige, zo verwoestende economische systeem blijven immers ten gronde onaangetast, ook na de oprichting van een openbare bank (al dan niet naast andere banken). De motor van de kapitalistische economie is immers de ongebreidelde zucht naar de accumulatie van waarde. “De onbeperkte groei-doelstelling heeft geen andere drijfveer dan winstzucht van de kapitaalbezitters, met rampzalige gevolgen voor het milieu en dus voor de mensheid”³⁶.

8. Het ethische argument

Een openbare bank kan een ethische voorbeeldfunctie vervullen. Er zijn verschillende aspecten aan de ethische rol van een openbare bank.

De voorbije tijd is er veel te doen geweest rond het onethische karakter van de verloning van topmanagers van private banken (bonussen, gouden parachutes, extra pensioenstortingen, enz.). In april 2009 laat de Amerikaanse bankgigant Goldman Sachs weten dat het de helft van de verwachte winst van 1.200.000.000 Britse pond van het tweede kwartaal van 2009 zal reserveren voor bonussen. Ongeveer anderhalf miljard euro dus. In 2008, in volle crisis, werd aan 973 kaderleden van Goldman Sachs een individuele bonus van 1.000.000 dollar of meer betaald.³⁷ Goldman Sachs had vermoedelijk niet kunnen overleven zonder overheidssteun, en deze bonussen worden vooral gefinancierd vanuit commissies op het verhandelen van (overheids)obligaties. Of anders gezegd: nu de overheid kapitaal zoekt om haar tekorten te financieren die ontstaan zijn door het rechthouden van ondermeer Goldman Sachs, verdient diezelfde bank geld aan het verhandelen van dit kapitaal...

Opnieuw zal het argument worden gebruikt dat zeer hoge verloningen nodig zijn om hoogwaardige managers aan te trekken. Het spreekt vanzelf dat het topmanagement van een overheidsbank naar behoren verloond dient te worden. Ook in een openbare bank brengt het management haar bijzondere financiële kennis, ervaring en capaciteiten in. Bovendien mogen de werknemers van een openbare bank worden gemotiveerd (ook financieel) om van hun bank een efficiënte, klantvriendelijke en rendabele onderneming te maken (zie ook het efficiëntie-argument). Dat betekent echter niet dat de instelling mag worden gepluimd ten nadele van de klanten, de werknemers die niet tot het topkader behoren, en de gemeenschap – en met gevaar voor de stabiliteit van het financiële systeem. Enige nuancering in dit debat is dus aangewezen. Men kan zich trouwens afvragen of managers die enkel bereid zijn zich in te spannen voor het bedrijf in ruil voor een exorbitante vergoeding wel te vertrouwen zijn en of zij wel de gezondheid van het bedrijf op lange termijn voor ogen hebben.

Verder zorgen private banken ervoor dat hun (vooral vermogende klanten) zo weinig mogelijk belastingen betalen. Hierbij begeven zij zich op de grens van het wettelijke – en soms erover, zie de KB Lux-affaire. Ook al houden zij zich formeel aan de wet, het is duidelijk dat banken hierbij ethische grenzen overschrijden. Het feit dat nagenoeg alle banken dochters of vestigingen hebben in landen als Luxemburg, Monaco, Zwitserland, en offshore gebieden als de Kanaaleilanden en Kaaimaneilanden, is veelzeggend. Ook valt het bijvoorbeeld op dat 20 % van alle beurskapitaal in België (!) is ondergebracht in holdings, stichtingen en trusts. “De belangrijkste reden om zulke structuren op te zetten, is blijkbaar de splitsing van het eigendomsrecht van de aandelen en het stemrecht, waardoor ouders aandelen aan hun kinderen kunnen schenken – en dus erfenisrechten vermijden – zonder de controle op het bedrijf te verliezen.”³⁸

Vaak spelen banken bij allerlei ethisch dubieuze constructies voor “fiscale optimalisatie” een cruciale adviserende rol.

Niet alleen gaan de private banken hiermee in tegen het openbare belang (gerede inkomsten worden aan de gemeenschap onthouden), bovendien is er ook nog duidelijk sprake van discriminatie: bepaalde adviezen en constructies staan immers enkel open voor de private banking klanten die over een vermogen van 1.000.000 euro of meer bij de bank beschikken.

Tenslotte hebben we al eerder (zie het service-argument) geschreven dat de agressieve verkoopspolitiek van vele private banken tot gevolg heeft dat de zwakkere klant laat zich verleiden tot het kopen van onnutte producten, of tot het intekenen op beleggingen die hij niet begrijpt. Banken stimuleren het “leven op krediet”, wat de schuldgraad van de klant doet toenemen en gezinnen in financiële problemen kan brengen. Zelfs al begrijpt de klant een financieel product, toch heeft hij in vele gevallen geen duidelijk zicht op de kosten die ermee gepaard gaan. Transparantie is immers niet in het belang van de bank. Verder wordt de klant aangezet tot vaak onnodig switchen tussen producten. Elke in- en uitstap zorgt immers voor extra commissieloon.

Met andere woorden, private banken dienen niet altijd de belangen van de klant. De waarheid met betrekking tot het product wordt hierbij vaak geweld aangedaan.

Een openbare bank kan ervoor zorgen dat:

- (Top)management op een faire manier wordt verloond, zonder de belangen van andere stakeholders in gevaar te brengen;
- Alle klanten op principieel dezelfde manier worden behandeld en er niet langer fiscale constructies worden opgezet die tegen de belangen van de gemeenschap indruisen;
- Er een open en eerlijk beleid wordt gevoerd, met respect voor de belangen van klanten, werknemers en gemeenschap. Wat dat betreft kan een openbare bank een belangrijke voorbeeldfunctie op de financiële markt vervullen.

Sommigen zullen misschien argumenteren dat een openbare bank niet nodig is opdat banken zich ethischer zouden gaan gedragen. Het volstaat dat banken een zogenaamd corporate social responsibility charter ontwikkelen.

In dat verband is het interessant om weten wat bijvoorbeeld Robert Reich te zeggen heeft over de corporate social responsibility in bedrijven. Robert Reich is de vroegere Secretary of Labour onder president Clinton, en maakte deel uit van Barack Obama's Economische Raad. Reichs bedenkingen³⁹ laten zich als volgt samenvatten.

Een private onderneming heeft slechts één doel: het optimaliseren van de winst. Zij kan zich niet veroorloven rekening te houden met ethische gedragslijnen die haar concurrentiële positie zouden aantasten. Dat is nu eenmaal een gegeven van de vrije markt. De prioriteit van ethische consideraties zal steeds worden afgemeten aan haar enige doel: zoveel mogelijk winst maken. Met andere woorden, ethiek heeft in private ondernemingen een instrumentele en geen intrinsieke waarde.

De realiteit is bijgevolg dat in de economie van vandaag sociale consideraties nauwelijks een rol spelen. Reich geeft voorbeelden van bedrijven die niet gestraft werden omwille van hun onethische gedrag, maar ook van bedrijven die door aandeelhouders niet beloond werden omwille van hun ethische normen. In 2004 maakten de zogenaamd "sociale fondsen" slechts 0,3 % procent uit van alle beleggingsfondsen in Europa. Het zal de (grote institutionele) belegger worst wezen of een fonds sociaal is of niet, zolang het maar goede winsten maakt. Het ene gaat echter vaak niet samen met het andere.

Dat betekent dat sociale charters vaak als windowdressing worden gebruikt. Enerzijds om jonge, getalenteerde, maar sociaal voelende werknemers gerust te stellen – en hen toe te laten in alle gemoedsrust geld te verdienen. Anderzijds ook om de aandacht af te leiden van de nood aan afdwingbare wetgeving en regulering op dit gebied.

Tenslotte mag men niet vergeten dat corporate social responsibility charters door de bedrijven zelf worden geschreven. Bij hun totstandkoming ontbreekt elke vorm van democratische controle. Het is met andere woorden het management (en de aandeelhouders) van de bedrijven die zelf bepalen wat ethisch goed en slecht is. Als principes van maatschappelijk belang botsen, dan beslist het bedrijf eigenmachtig, zonder enige vorm van publieke discussie, welk principe uiteindelijk prevaleert.

Om al deze redenen is het naïef om alle heil te verwachten van corporate social responsibility charters. De recente geschiedenis heeft aangetoond dat vormen van "zelfregulering" geen effectieve vormen van regulering zijn.

9. Het democratische argument

Een openbare bank laat toe alle stakeholders bij het financiële beleid te betrekken. Er zijn verschillende manieren mogelijk om alle belanghebbenden een stem in het kapittel te geven. Cruciale beslissingen kunnen aan het advies en de goedkeuring worden onderworpen van democratisch verkozen politici, maar ook aan dat van consumenten- of klantenorganisaties, werknemersafgevaardigden, organisaties van bedrijven, afgevaardigden uit het sociale middenveld, enz.

De economie is de basis van sociaal welzijn. De banken spelen een te belangrijke economische rol om hun beleid enkel aan het eigenbelang van de private aandeelhouders over te laten.

10. Het lokalisatie-argument

Zoals eerder al betoogd (zie het werknemersargument) kan een lokale openbare bank een belangrijke bijdrage leveren aan een duurzame nationale werkgelegenheidspolitiek.

Verder is lokale verankering van de financiële sector essentieel wil de Belgische overheid over een hefboom beschikken om in te grijpen op de lokale economie. Een overheidsbank laat toe een anticyclische politiek te voeren, dat wil zeggen ervoor te zorgen dat ook in tijden van crisis voldoende kapitaal wordt beschikbaar gesteld aan lokale ondernemingen en particulieren.

Sommige zullen misschien argumenteren dat een lokale openbare bank te klein is om de service te bieden die vandaag in een internationale context nodig is. Internationale bedrijven hebben nood aan financiële instellingen met vestigingen in verschillende landen, en aan een service over de nationale grenzen heen. Een nationaal verankerde bank zou daar nooit voor kunnen zorgen.

In de eerste plaats dient hierop te worden geantwoord dat een kleine bank misschien wel een ideale bank is : “In een ideale wereld is een bank klein. Ze is lokaal tot regionaal actief. Haar rendement of eigen vermogen schommelt rond maximaal 10 procent. En de bankier is een saaie en grijze bankier: hij zamelt spaargeld in en staat kredieten toe, maar neemt geen andere risico's die een weerslag op het eigen vermogen kunnen hebben.”⁴⁰

Cijfers tonen aan dat men overigens het belang van de ‘cross border business’ niet moet overschatten. Bankieren veronderstelt vertrouwen; blijkbaar hebben mensen en ondernemers meer vertrouwen in een lokale bank die ze al jaren kennen dan in een internationale bank.⁴¹

Bovendien zijn lokaal verankerde publieke banken in staat samenwerkingsafspraken of zelfs samenwerkingsverbanden te sluiten over de grenzen heen, gericht op een optimale service aan hun internationale cliënteel.⁴²

Het lokale karakter van de openbare bank kan met andere woorden eerder een sterkte dan een zwakte zijn.

11. Het efficiëntie-argument

Men zegt wel eens dat politici even weinig in staat zijn om geld opzij te zetten als een hongerige hond in staat is om een worst te laten liggen. Waarmee men uiteraard bedoelt dat een openbare bank gedoemd is om inefficiënt te zijn omdat ze aan te grote invloed van politici bloot staat.

Er zijn echter geen redenen om aan te nemen dat een openbare bank minder efficiënt en klantvriendelijk zou zijn dan een private bank – zelfs integendeel.

Het is duidelijk dat de kennis, competentie, werkkracht, en motivatie van de werknemers niet wordt bepaald door de eigendomsstructuur van de bank, maar wel door de wijze waarop de bank wordt beheerd en geleid. Wanneer we ons twee banken A en B voorstellen met dezelfde organisatie, hetzelfde personeelsbeleid, dezelfde verloningsstructuur, dezelfde bedrijfscultuur, enz. dan maakt het voor de efficiëntie en klantvriendelijkheid van deze bank uiteraard geen enkel verschil dat A eigendom is van de overheid, en B eigendom van private aandeelhouders. Beiden zullen op dezelfde manier presteren.

Wanneer echter politieke partijen bank A zouden gebruiken om incompetente managers en werknemers te benoemen, of wanneer in bank A een inadequaar personeelsbeleid zou worden gevoerd, dan gaat de openbare bank A vermoedelijk slechter scoren dan de private bank B op gebied van efficiëntie en klantvriendelijkheid.

Maar men moet zo eerlijk zijn om toe te geven dat omgekeerd natuurlijk hetzelfde geldt! Wanneer bank B enkel de kortetermijnwinst voor ogen houdt, en haar beleid daarop gaat afstemmen, dan gaat bank B slechter scoren op efficiëntie en klantvriendelijkheid. De recente geschiedenis bewijst dit. Wat hun efficiëntie betreft hoeven private banken niet langer hoog van de toren te blazen. Door hun risicovolle politiek waren de meeste private banken zonder overheidssteun vandaag al lang failliet. Over de effecten van het kortetermijndenken op de klantenservice van private banken, hadden we het al eerder (zie het service argument).

Het efficiëntie argument werkt dus op zijn minst in beide richtingen.

De oprichting van een publieke bank in België moet toelaten om een governance* structuur op poten te zetten die leert van het verleden. Er moeten een commerciële politiek en personeelsbeleid op poten worden gezet dat voldoende garanties biedt op succes.

Dat dit kan, bewijst het voorbeeld van de openbare Kiwibank in Nieuw-Zeeland. Niet alleen ging sinds haar oprichting haar marktaandeel in groeiende lijn, deze bank leverde ook voldoende winst op om de kost van haar oprichting reeds ruimschoots terug te betalen. Bovendien kreeg zij ook enkele jaren op rij de prijs voor de meest klantvriendelijke bank.⁴³ Haar governance* structuur wordt gekenmerkt door het zogeheten arm's length principe.

Openbare banken dienen overigens zeer nadrukkelijk te streven naar rendabiliteit, nog meer dan private banken. Hun investeringen moeten immers worden opgebracht uit het rendement op eigen vermogen. Het zou juridische problemen kunnen opleveren wanneer een openbare bank beroep zou doen op bijkomende overheidssteun om haar operationele tekorten weg te werken (zie juridisch argument) – ook al moet hier natuurlijk worden opgemerkt dat private banken in recente tijden blijkbaar wel zonder veel problemen een beroep hebben kunnen doen op overheidsgeld.

12. Het juridische argument

Binnen de huidige Europese wetgeving is de oprichting van een openbare bank perfect mogelijk. Voorbeelden in andere landen bewijzen het. De website van de European Association of Public Banks bevat een lijst van openbare banken die reeds actief zijn in Europa.⁴⁴ Wel dient een openbare bank aan een aantal randvoorwaarden te voldoen. Zij kan bijvoorbeeld geen steunmaatregelen ontvangen van de overheid die in tegenspraak zouden zijn met de bepalingen van het Europees Verdrag betreffende de mededinging. Een openbare bank moet om die reden extra efficiënt zijn teneinde haar bijkomende investeringen te kunnen financieren uit eigen opbrengst. Ook kan een openbare bank onder de bedingen van het Europees Verdrag geen monopoliepositie innemen.

Men moet bovendien beseffen dat juridische bedenkingen slechts louter formele argumenten zijn en nooit als politiek argument kunnen worden gebruikt. Wetten staan immers niet in steen gebeiteld. Het behoort tot de kerntaak van politici ze (proberen) te wijzigen als het algemeen belang dat vraagt.

5 september 2009

Arbitrage: Arbitrage is een naam voor marktverrichtingen die een winst opleveren waarvan men zeker kan zijn. Het gaat met andere woorden om winst zonder risico. We spreken van “regulatoire” arbitrage wanneer financiële groepen verhuizen naar een gebied met een meer gunstige (soepelere) regelgeving, waar met dezelfde transacties meer winst te rapen valt. Er bestaat overigens ook zoiets als “fiscale” arbitrage. Denken we maar de aan de notionele interestaftrek waarmee de Belgische overheid buitenlandse bedrijven probeert te lokken.

Buiten balans: In de balans van een bank staan aan de linkerkant ondermeer de geldelijke aanspraken die de bank op derde partijen heeft op basis van kredieten die zij heeft uitgeschreven, of op basis van beleggingen of investeringen die de bank is aangegaan. Deze kredieten en investeringen zijn voor de bank een bron van winst. Er is echter regelgeving die zegt dat een bank niet meer kredieten mag verlenen dan wat op basis van het eigen vermogen van de bank is toegelaten. Vooral sinds 2000 werd door het toepassen van allerlei financiële spitsvondigheden een belangrijk deel van de uitstaande leningen ondergebracht in zogenaamde special purpose vehicles die buiten de balans bleven. Hierdoor tellen zij niet meer mee in het bedrag dat banken op basis van hun eigen vermogen maximaal mogen uitlenen. Zo ontstaat er dus ruimte voor nieuwe kredietverlening en dus voor extra winst. Dat doet de winst gemeten ten opzichte van het eigen vermogen stijgen. Of anders gezegd, de ROE* wordt opgedreven. Deze praktijk heeft echter het grote nadeel dat het heel moeilijk wordt voor buitenstaanders (en soms ook voor het management van de bank zelf!) om nog te weten hoeveel kredieten er precies uitstaan en hoe groot het kredietrisico van de bank is.

CBFA: De Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen (CBFA) is in 2004 ontstaan uit de fusie tussen de in 1935 opgerichte Commissie voor het Bank- en Financiewezen en de in 1975 opgerichte Controledienst voor de Verzekeringen. Vandaag is zij als enige Belgische autoriteit belast met het toezicht op de meeste financiële instellingen en de financiële diensten die aan het publiek worden aangeboden. De CBFA werd opgericht om te waken over de bescherming van de spaarders en de verzekerden, om het vertrouwen van het publiek in de financiële producten en diensten zo veel mogelijk veilig te stellen en om de goede werking van de markten voor financiële instrumenten te garanderen. Om die doelstellingen te verwezenlijken, werd aan de CBFA bij wet een brede waaier aan opdrachten toevertrouwd. Zie ook www.CBFA.be.

CDO: Een Collateralized Debt Obligation is een complex beleggingsproduct. Wie een CDO koopt, koopt eigenlijk een portefeuille van duizenden of tienduizenden kredieten. Hierbij kan het gaan om hypothecaire kredieten, kredieten aan bedrijven, consumptiekredieten, enzovoort. De CDO wordt meestal in schijven gekapt. In de hoogste schijf zitten de meest betrouwbare kredieten, waarvan men vrij zeker is dat ze zullen worden terugbetaald. Deze schijf van een CDO noemt men super senior. De opbrengst en waarde van een CDO (of van een schijf) is afhankelijk van de graad en waarschijnlijkheid van terugbetaling van de onderliggende leningen. Als het weinig waarschijnlijk is dat de onderliggende kredieten zullen worden terugbetaald (bijvoorbeeld wanneer het gaat om leningen voor de aankoop van huizen die op bedrieglijke wijze aan arme Amerikaanse gezinnen werden aangesmeerd), dan daalt de waarde van de CDO of schijf overeenkomstig. Dat was een groot probleem voor banken die massaal in CDO's hadden belegd en hierdoor zware verliezen moesten incasseren. Interessant om weten is dat er ook CDO's van CDO's bestaan, en zelfs CDO's van CDO's van CDO's! Zo worden de financiële constructies weliswaar erg winstgevend maar ook heel ondoorzichtig, waardoor de uiteindelijke koper het onderliggende kredietrisico niet meer kent.

Comité Lamfalussy: Een comité onder leiding van baron Lamfalussy dat in het najaar van 2008 werd opgericht door de Belgische federale regering. De officiële naam luidde Hoog Comité voor een nieuwe Financiële Architectuur. De commissie Lamfalussy publiceerde op 16 juni 2009 haar eindrapport. Het rapport van het Hoog Comité bevat aanbevelingen voor de

regering om te komen tot een betere financiële architectuur, maar ook een scherpe kritiek op de organisatie en werking van de CBFA.

OESO: Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. Dit is een organisatie van een dertigtal (overwegend Europese) landen die tot doel heeft internationale sociale en economische beleidsthema's te bespreken.

Interbankenmarkt: Banken lenen geld aan elkaar op de zogenaamde interbankenmarkt. In het najaar van 2008 droogde de interbankenmarkt op. Banken weigerden nog op korte termijn geld aan concurrenten te lenen. Zij waren immers bang het geld nooit meer terug te zien. Hierdoor kwamen verschillende banken (in België vooral Fortis) in acute geldnood. Op de interbankenmarkt (ook wel: de geldmarkt) worden alle financiële operaties afgehandeld met een looptijd kleiner dan één jaar. Banken die op het einde van de dag niet aan hun verplichtingen kunnen voldoen, kunnen ook bij de ECB (Europese Centrale Bank) lenen. Dat noemt men marginale belening. Banken met een overschot kunnen fondsen bij de ECB deponeren, de zogenaamde marginale deposito's. Beide faciliteiten hebben normaal een looptijd van maximaal 24 uur (al heeft men daarop in crisistijd uitzonderingen toegestaan). De rentevoet voor de marginale belening ligt doorgaans beduidend hoger dan de tarieven op de interbankenmarkt, de rentevoet voor de gestalde kapitalen lager dan de rente op de interbankenmarkt. Banken gebruiken dus de ECB-faciliteiten alleen als ze geen andere keuze hebben. Tijdens de crisis leenden banken als Fortis herhaaldelijk geld bij de ECB. Banken met een overschot deponeerden beduidend vaker geld bij de ECB. Ze namen genoegen met een lagere rente, zonder de risico's van het lenen aan een concurrent. (Zie <http://www.tijd.be/finipedia/Interbankenmarkt.1812>).

Federaal Planbureau: Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut. Het maakt studies en vooruitzichten over economische, sociale en milieubeleidskwesties. Daartoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, verkent het de mogelijke evoluties, identificeert het alternatieven, evalueert het de gevolgen van beleidsmaatregelen en doet het voorstellen. De wetenschappelijke deskundigheid van het FPB staat ter beschikking van de regering, het parlement, de sociale partners en nationale en internationale instellingen. Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van zijn werkzaamheden. De resultaten van het onderzoek worden aan de gemeenschap meegedeeld en hebben de bedoeling om bij te dragen tot het democratisch debat (Zie ook www.plan.be).

Financial: Een financial is een financiële instelling. Hiermee worden banken, verzekeringmaatschappijen en fondsen aangeduid.

Governance: Governance betekent bestuur. Bijna steeds wordt er het bestuur van een onderneming mee bedoeld. Good governance betekent dus goed of degelijk bestuur. Dat houdt onder andere in dat het bestuur van de onderneming doelgericht, samenhangend en transparant is, en dat er binnen het bedrijf voldoende controle is op de wijze waarop de onderneming wordt geleid.

Leverage: Leverage betekent hefboom. Stel dat ik over 100.000 euro beschik. Ik investeer die 100.000 euro in aandelen op de beurs. Dan ga ik naar een bank en vraag een lening aan van 80.000 euro. Als de bank mij vraagt naar een onderpand voor de lening, dan verwijs ik naar mijn aandelen op de beurs die nu (nog steeds) 100.000 euro waard is. De bank gaat akkoord, omdat ze verwacht dat de aandelenkoersen toch nooit onder 80% van hun huidige waarde zullen zakken. De ontleende 80.000 euro investeer ik opnieuw in aandelen op de beurs. Dat komt er dus op neer dat ik, hoewel ik eigenlijk maar over 100.000 euro eigen vermogen beschik, ik toch 180.000 euro kan beleggen! Met andere woorden, ik kan 80 % méér winst maken dan wanneer ik niet had geleend. Anderzijds heb ik nu wel 80.000 euro schulden die ik oorspronkelijk niet had. Maar zolang de kost van de lening niet opweegt tegen de kunstmatig opgedreven opbrengst van mijn belegging, doe ik gouden

zaken. Dat heet leverage. Ik heb een hefboom gebruikt om mijn winst op te drijven. Mijn balanstotaal is ondertussen ook opgepompt; het bedraagt niet langer 100.000 euro, maar 180.000 euro. Aan leverage kleeft één groot nadeel: als de koers van mijn aandelen met 60 % daalt, dan verloor ik in de oorspronkelijk situatie enkel 60 % van 100.000 euro, of 60.000 euro – en hield ik nog 40.000 euro over. In de situatie met leverage echter ben ik failliet op het ogenblik dat de bank nattigheid voelt en haar lening van 80.000 euro vervroegd terugvraagt! Ik houd immers maar 40 % van 180.000 euro = 72.000 euro over, dus niet genoeg om mijn lening van 80.000 euro terug te betalen. De banken maakten in recente jaren zelf gebruik van de hefboomtruuk om hun winsten op te drijven. Dat maakte hen snel kwetsbaar wanneer het minder goed ging; hun solvabiliteit (zie elders) geraakte dan snel aangetast.

Prudentieel: Letterlijk betekent het woord prudentieel voorzichtig. In België is de CBFA verantwoordelijk voor het prudentiële toezicht op banken en verzekeringen. Of anders gezegd, de CBFA wordt verondersteld erover te waken dat de banken en verzekeringen een financiële politiek voeren die hen niet naar de afgrond leidt. Dat noemt men ook het micro-prudentieel toezicht. Daarnaast moet de Nationale Bank toezicht uitoefenen op de gehele (Belgische) economie; zij moet erover waken dat het economische systeem niet in gevaar komt. Dat noemt men het macro-prudentiële toezicht.

Quasikapitaal: Dat is een wat vage benaming voor niet-stemgerechtigd kapitaal. De meest grote privé-ondernemingen zijn in handen van aandeelhouders. Deze aandeelhouders hebben ooit geld ter beschikking gesteld aan de onderneming opdat zij haar activiteiten zou kunnen uitoefenen. Maakt de onderneming winst, dan is het mogelijk dat de aandeelhouders een deel van die winst krijgen uitgekeerd onder de vorm van een dividend. Wanneer de onderneming het goed doet, dan zal bovendien de waarde van het aandeel stijgen. Een aandeel geeft de aandeelhouder in de meeste gevallen ook recht op een stem tijdens de aandeelhoudersvergaderingen waar men over het lot van de onderneming kan stemmen. Tijdens de financiële crisis moest de Belgische overheid ingrijpen om het kapitaal van de banken te versterken. Hierbij werden echter constructies opgezet waarin het kapitaal van de overheid (in tegenstelling tot het kapitaal van de private aandeelhouders) géén recht gaf op een stem. De belangen van de private aandeelhouders werden met andere woorden gered (het bedrijf ging niet failliet) zonder dat hun macht over de onderneming verwaterde.

Rapport de Larosière: In november 2008 gaf de Europese Commissie een groep op hoog niveau, onder het voorzitterschap van Jacques de Larosière, de opdracht om aanbevelingen aan de Commissie te doen over de wijze waarop de Europese toezichtregelingen konden worden versterkt, teneinde EU-burgers beter te beschermen en het vertrouwen in het financiële stelsel te herstellen. In het eindrapport dat de groep de Larosière op 25 februari 2009 heeft gepresenteerd, wordt een visie op een nieuw systeem voor de uitoefening van het Europese financiële toezicht uiteengezet. De kern van deze visie wordt gevormd door voorstellen om de samenwerking en coördinatie tussen nationale toezichthouders te versterken, onder meer door nieuwe Europese toezichthoudende autoriteiten op te richten en door, voor het eerst, een Europees orgaan in het leven te roepen dat met het toezicht op risico's in het financiële stelsel als geheel is belast.

ROE: Return on Equity is letterlijk het rendement op het eigen vermogen. Het is het percentage van de nettowinst van de onderneming ten opzichte van het eigen vermogen. Of anders gezegd, het is een maatstaf voor de rentabiliteit van de middelen die in het bedrijf werden geïnvesteerd. Opdat een investeerder zou vergoed worden voor het risico dat hij neemt, dient de ROE hoger te liggen dan de risicoloze rentevoet op lange termijn. Is dat niet het geval, dan heeft het voor een investeerder die enkel op de grootste winst uit is geen zin geld in de onderneming te stoppen. Investeren in een onderneming houdt immers steeds het risico in op een faillissement en het verspelen van de investering. Dan is het beter risicoloos te beleggen aan een interestvoet die hoger is dan de ROE.

Solvabiliteit: Solvabiliteit is het vermogen van een onderneming om haar schulden te betalen. Een onderneming is solvabel wanneer het vermogen dat zij kan liquideren, met andere woorden te gelde kan maken, minstens even groot is dan de schulden die op dezelfde termijn opeisbaar worden. Als een onderneming niet langer in staat is haar schulden af te betalen, dan is ze insolvabel en kan ze failliet worden verklaard.

Noten

1. Zie bijvoorbeeld De systeemcrisis, in Marxistische Studies, nr. 84/2008, Imast, Brussel.
2. Interview in De Morgen van 24 juni 2009: “Banken deden staatsschuld met 9 procent stijgen”.
3. Zie bijvoorbeeld Paul De Grauwe in De Tijd van 15 mei 2009: “Worden er lessen getrokken uit de KBC-crisis?”
4. Ibidem.
5. Bijzondere commissie belast met het onderzoek naar de financiële en bancrisis, 10 april 2009, p. 92
6. Id., p. 93.
7. Id., p. 94.
8. Waarmee niet gezegd is dat deze praktijken aan de oorzaak liggen van de crisis; daarin spelen meer fundamentele economische mechanismen een rol. Een beschrijving van deze mechanismen hebben wij bewust buiten het bestek van deze bespreking gehouden, ook al zijn zij van fundamenteel belang voor het onderwerp.
9. Onder andere in het hier aangehaalde rapport van de “Bijzondere commissie belast met het onderzoek naar de financiële en bankcrisis”, 10 april 2009.
10. Al ging Fortis er in 1996, vlak voor het een meerderheidsaandeel verwierf, prat op dat door haar inbreng het rendement al gestegen was van 3 % naar 12 %. Zie De Volkskrant, 30 mei 2006.
11. Zie De Standaard, 26 juni 2009, “Banken houden voordeel van steunmaatregelen voor zich”.
12. Het één en ander kan men bijvoorbeeld lezen in E. Kalse & D. van Lent, Bankroet. Hoe bankiers ons in de ergste crisis sinds de Grote Depressie stortten, Prometheus, 2009, p. 81-82.
13. Bijzondere commissie belast met het onderzoek naar de financiële en bankcrisis, 10 april 2009, p. 102.
14. Zie ondermeer het artikel in De Tijd van 28 mei 2009: “Raad van State verwierpt alle wetsvoorstellen over toplonen”.
15. Aangehaald in F. Lordon, La Crise de Trop. Reconstruction d’un Monde Failli, Fayard, 2009, p. 45-46.
16. De Tijd van 11 juni 2009: “Obama zwakt ambities financieel toezicht af”.

17. Citaten uit The Herald on Sunday van 8 april 2007: “Bank on Satisfaction”.
18. Beeld gebruikt door Stefaan Decock, LBC-verantwoordelijke voor de financiële sector, in een interview in De Standaard van 8-9 november 2008: “Ook zonder kredietcrisis was het banksysteem ontploft”.
19. In Knack van 18 maart 2009: “Hoe zou een bankbediende ethisch kunnen werken?”
20. Edgar Meister, lid van de Raad van Bestuur van de Deutsche Bundesbank, in zijn openingstoespraak voor de Internationale Conferentie “Public versus Private Ownership of Financial Institutions”, gehouden in Frankfurt op 17 november 2006.
21. Artikel op www.iloinfo.com, gepubliceerd op 1 december 2000, onder de titel: “Banking – New Zealand. Possibility of Kiwibank discussed”.
22. Zie bijvoorbeeld de Nieuw-Zeelandse Herald on Sunday, artikel van 26 februari 2009.
23. Volgens gegevens van het Departement Werk en Sociale Economie van Vlaanderen (www.werk.be) is het aantal tewerkgestelde werknemers in de sector “Financiële activiteiten en onroerend goed” in het Vlaamse Gewest op 31 december 2008 gelijk aan 89.306. Het betreft hier de directe werkgelegenheid. Daarnaast is er nog een indirect werkgelegenheidseffect, dat op twee manieren tot stand komt. Het indirecte werkgelegenheidseffect bij toeleveranciers wordt gecreëerd door bestellingen van de bedrijfstak banken en financiële dienstverlening bij andere binnenlandse bedrijfstakken. Het gaat bijvoorbeeld om interim- en veiligheidspersoneel. Indirect effect via consumptieve bestedingen ontstaat door de besteding van inkomen verdiend in de bedrijfstak banken en financiële dienstverlening. Hierdoor ontstaat een werkgelegenheidseffect dat indirect wordt toegeschreven aan de onderzochte bedrijfstak. Werknemers uit de bedrijfstak banken en financiële dienstverlening kopen bijvoorbeeld met hun loon goederen in supermarkten aan, en deze aankoop creëert indirecte werkgelegenheid bij deze supermarkten en hun toeleveranciers. De totale directe in indirecte werkgelegenheid in de bedrijfstak banken en financiële dienstverlening is gelijk aan 255.800 (Bron: SERV, Focus indirecte werkgelegenheid banken en verzekeringen, 28 maart 2006; cijfers voor 2001). Dat betekent dat ongeveer 12 % van de werkgelegenheid in Vlaanderen afhangt van de sector banken en financiële dienstverlening.
24. Sinds 1996 is bijvoorbeeld 40 % van de waarde van de Brusselse Beurs naar Parijs verschoven. Cijfer geciteerd in De Standaard, “Fransen domineren economie”, 12 mei 2009.
25. Zie interview met Stefaan Decock, LBC-verantwoordelijke voor de financiële sector in De Standaard, “Vakbond trekt aan alarmbel”, 8-9 november 2008, p. E4.
26. Zie ook de Demands of UNI-Europa Finance on Regulation of Financial Markets, 16 mei 2008.
27. Cijfers geciteerd door Stefaan Decock, LBC-verantwoordelijke voor de financiële sector in De Standaard, “Vakbond trekt aan alarmbel”, 8-9 november 2008, p. E4
28. SERV, Werkbaar werk in Vlaanderen. Nulmeting Vlaamse werkbaarheidsmeting 2004, p. 13.
29. Cijfers afkomstig uit de jaarverslagen van de betrokken banken, geciteerd in het rapport van de “Bijzondere commissie belast met het onderzoek naar de financiële en bankcrisis”, 10 april 2009.

30. De Tijd, “Overheid moet 16 miljard euro besparen in vijf jaar”, 22 mei 2009.
31. De Standaard, 28 juli 2009, p. E2.
32. Edgar Meister, lid van de Raad van Bestuur van de Deutsche Bundesbank, in zijn openingstoespraak voor de Internationale Conferentie “Public versus Private Ownership of Financial Institutions”, gehouden in Frankfurt op 17 november 2006.
33. Onder andere in De Morgen, “Triodos heeft te veel geld voor te weinig duurzame projecten”, 9 april 2009.
34. Citaat terug te vinden op de website van Groen!, http://www.groen.be/ideen/programma_16.aspx, onder “Groene economie”. Geconsulteerd op 29 juli 2009.
35. Zo wordt het alleszins aan onze jonge universitaires aangeleerd. De definitie van het ultieme doel van de financiële officer komt uit het standaardwerk Ross et al., Corporate Finance. Core Principles and Applications, McGraw-Hill, 2009².
36. Citaat uit een monografie van Serge Latouche, professor emeritus in de economie aan de universiteit van Paris-Sud X: S. Latouche, *Petit traité de la décroissance sereine*, Mille et une nuits, Parijs, 2007, p. 20-21.
37. Cijfers gemeld door de Britse krant The Guardian, en ook aangehaald in De Standaard van 23 juni 2009, p. E4.
38. Cijfers en citaat afkomstig uit De Standaard, “In de greep van holdings, stichtingen en trusts”, 29 juli 2009, p. E1.
39. R. Reich, *Supercapitalism. The Battle for Democracy in an Age of Big Business*, Icon Books Ltd., London, 2009, p. 169 ev.
40. Het citaat is van Axel Miller, ex-topman van Dexia. Zie Knack, “Hoe zou een bankbediende ethisch kunnen werken”, 18 maart 2009.
41. Edgar Meister, lid van de Raad van Bestuur van de Deutsche Bundesbank, in zijn openingstoespraak voor de Internationale Conferentie “Public versus Private Ownership of Financial Institutions”, gehouden in Frankfurt op 17 november 2006.
42. Zie ook de toespraak van S. Jaschinski, destijds voorzitter van de Raad van Bestuur van Landesbank Baden-Württemberg, de grootste openbare bank in Duitsland, gehouden in Straatsburg op 16 januari 2008.
43. Zie bijvoorbeeld de Nieuw-Zeelandse Herald on Sunday, artikel van 26 februari 2009. 44 Zie: <http://www.eapb.be/page?pge=index&page=home&are=9&mi=4>.